

ԼԵՐ ԿԱՄՏԱՐ

ՌՈՒՔ

(Դիվանագիտական տեսիլք)

Վերջապես հայկական հարցը լուծվեցավ . . .

Մի գարնանաք, այո՛, լուծվեցավ:

Բանն այսպես պատահեցավ: Եվրոպական դիվանագիտությունը մի կամք, մի հոգի, իրենց բոլոր գիտական ու բարոյական հասակով կանգնած, որոշում կայացուցին մինչև երեկո՝ արևի մտնելը այնպես մը ընել, որ “Հայկական հարց” գոյություն չունենա աշխարհիս երեսին:

(Շատ հետաքրքիր է, տեսնենք ատ ինչպես կրլա):

Հա՛: Է՛, ատ ի՞նչպես ընենք, ի՞նչպես չընենք, ըսին ու որոշեցին անմիջապես կանչել Պողոս փաշային, Ահարոնյանին և “դատի” մնացյալ բոլոր ժառանգներուն, անոնք, որք այդ “դատով” կապրին, ու խոսել հետերնին:

-Ըսե՛ իրենց, որ այսօր մինչև իրենց դատը չլուծվի՝ արևը մայր չի մտնի, - պոռագին կանչողին ետևեն:

Հայ պատվիրականությունն այս լսելով՝ հանկարծակիի եկավ, այնպես ինչպես մեկը քսանչորս ժամվա ճամփորդության համար պատրաստություն տեսնե ու հինգ վայրկյանեն ըսեն՝ հասար: Սանկ տեսակ մը կրլա մարդ:

Դատի լուծումն իդեալն էր իրենց, սակայն մենք գիտենք, որ իդեալներուն այսքան շուտ հասնելը քիչ մը . . . անհարմար է: Բայց ինչ ալ ըլլար՝ “մինչև երեկո”:
Անգլիան մինչև իսկ ձեռքը պելխերուն էր տարեր (որը ածիված էր) ու ըսեր էր՝
“ասոնք կկտրեն, եթե չլուծեն”:

Ելան գացին: Ի՞նչ ընեին, խոսմարդուն պելխերը կտրելուն չէին կրնար պատճառ դառնալ: Շարքով կեցան դիվանագիտության առջև, ըստ իրենց ընկալյալ սովորության, ձեռքը խաշածն, վիզը քիչ մը ծռած դեպի վեց վիլայեթները:

-Ո՛չ, ո՛չ ամեննին: Կանգնեցեք ուղիղ, հպարտ, մինչև իսկ անպատշաճ: Կուգեք պատկեցեք (ինչպես բժիշկները մեռնելու հիվանդին կըսեն, ինչ կուգես կեր) ձեր դատը լուծվելու է այսօր, - գոչեց վճռական դիվանագիտությունը:

Երբեք այդ դեմքով չէին տեսած դիվանագիտությունը:

-Կերևի ձանձրացել եք մեզմե: Ձեզ նեղություն պատճառեցինք . . .

-Եթե չեք վիրավորվի՛՝ այո՛, սաստիկ: Մինչև անգամ ավելին- Եվրոպիո մեջ կամ մենք՝ կամ դուք: Այսքան հոգով, կանանցով, երեխաներով գալ, տարիներով մեկի տունը նստել՝ ներեցեք ըսել . . .

-Գիտենք, չըսեք ալ գիտենք, որ անվայել է, - կտրեց Պողոս փաշան ու Ահարոնյանին դառնալով՝ խիստ ցածր.

-Ես որ կըսեի կնիկդ ետ ճամփե . . .

-Ինչո՞ւ, դուն 60 տարու ես չես ճամփեր:

-Այդպես կընեք, որ այսպես կըլլա:

-Լավ, կարճ կապե . (Դեպի դիվանագիտություն) Ձեր ողորմած կամքը թող կատարվի:

-Բոլո՞րդ եք դատին պաշտպանները:

-Բոլորս: (Չեն գիտեր Պողո՞սն էր ըսավ, թե Ահարոնյանը):

-Լավ մտիկ ըրեք, քնած մարդ շրլա ներսը:

Պատվիրակները երկու հատվածի բաժնվեցան, Ահարոնյանը իր մարդոց հաշվեց: Պողոս փաշան՝ իր: Երկուսի հաշիվները չնչին տարբերությամբ ճիշտ դուրս եկան (Պողոսը Ահարոնյանին չէր հաշվեր . Ահարոնյանն ալ Պողոսին):

-Ճիշտ է, - ըսին միասին:

Ան ատեն դիվանագիտությունը թշերն ուոցուց, ոտքի ելավ, կում մը ջուր առավ քերան (ուրեմն ճառ պիտի խոսեր) ու անշարժ կեցավ:

Պատվիրակության կոնակն ի վեր սողաց բարակ դող մը, ու պաղ քրտինք մը վերեն սկիզբ առնելով վար կուգար:

-Դիվանագիտությունս միաձայն որոշեց հայկական հարցը արմատապես լուծելու համար, վերացնել Հայաստանը երկրագնդի երեսեն . . .

Ունկնդիրներիս ոտքի տակ ռումբ պայթեցավ (այս խոսքին վրա Ահարոնյանը կուգեր վար իյնալ, բայց տեսնելով, որ Պողոսը կենդանի մնաց՝ ինք ալ չմեռավ . . . ու մինչև անգամ խոսեց):

-Մեր էքսպերտները, հարգելի միսթր, պիտի ցուցնեն, որ ատիկա համարյա անկարելի է: Այդ երկիր մենք ավանդ ենք ստացեր Նոյեն, ինչպես ձեզի ալ հայտնի է, տապանը Մասիսին վրա իջավ: Հետո, կարծեմ գիտեք, որ Աստված դրախտին մեջ հայերեն է խոսեր (կուգեր բանալ Չամչյանը), հետո, հետո . . . (Պողոսին մշտելով) երկու փաստ ալ դուն հիշե:

-Գիտեմ, գիտեմ, - առանց լսելու, խոսքը կտրեց դիվանագիտությունը, - ձեզ ի պաշտոնե կիյնա փաստել: Համեցեք առանձնասենյակս, - ըսավ ու ներս քաշվեցավ:

Մենյակին անցքը նեղ ըլլալով, Պողոսն ու Ահարոնյանը կես ժամու չափ չկրցին ներս մտնել, վասնզի Պողոսն կաթողիկոսի ներկայացուցիչն ըլլալով, չէր կրնար Ահարոնյանեն ետքը մտնել, իսկ Ահարոնյանն ալ իր կարգին անդրանիկ կատավարությանը փոխանորդն ըլլալով, անհարմար կսեպեր վերջը երթալ: (Ու

թեն վերջը մտավ, բայց ելնելուն ուշք վրան պահեց, որ Պողոսեն առաջ ելնէ):

-Հա, սիրելիք, - այս անգամ արդեն, մտերմորեն շարունակեց
դիվանագիտությունը: Հայ, Հայաստան, կրսեք ու կքալեք: Երկրիս երեսին
հավերժական ժառանգություն չկա: Կրսեք Նոյնն եք առեր, Նոյի՞ն ով էր տվեր .
Աստվա՞ծը: (Ժպտաց): Թույլ տվեք նկատել քիչ մը . . . քիչ մը . . . Աստված
գոյություն չունի: Երկիրը ով տիրեց, իրենն է, ուրիշ արդարություն չկա: Ձեր
երկիրն առաջ խալդիներունն էր, ի՞նչ իրավունքով քշեցիք ու տիրացաք երկրին:
Ան ասեն, քշեցիք, հալալ էր ձեզի, բարի վայելումն: Պատմության մեջ երբ ուժեղ
եք եղեր՝ Հայաստան եք ունեցեր, երբ թույլ՝ կորսնցուցեր: Հիմա թույլ եք: Մեզի
կրսեք եկեք կովեցեք թյուրքերու հետ և երկիրն առեք տվեք մեզի: Լավ, կովին մեջ
գոհեր կիյնան, ես ո՞ր անգլիացի մորն ըսեմ, տուր քո երեսուն տարեկան տղայիդ,
որը չորս փոքրերու հայր է, տանեմ հայերու համար սպանեմ, որ անոնք
կառավարություն ըլլան, Երևանին մեջ պառլամենտ կազմեն ու ծալապատիկ
գրույցի նստեն: (Ներքին գայրույթ):

Դիվանագիտությունը կում մը ջուր խմեց:

-Կրսեք թյուրքերուն հետ գեշացեք: Կրնա՞նք: Չէ՞ մեր ապրուստը մահմեդական
ժողովրդի վրա է: Երեք հարյուր միլիոն են (մարդ, հայկական չեք չհասկնաք),
միլիոն մը հայության համար ելնենք անոնց խաթրը կոտրե՞նք: Դժգոհ ժողովուրդ
կառավարելը դյո՞ւրին բան գիտեք: Եթե Հայաստանը ձեռքերնեն առնենք դժգոհ
կննան . կոտորե՞նք բոլորին: Երկրագունդը կամայանա: Մեզի կրսեք զսպեցեք
մահմեդականությանը, որ մեզի չդիպան: Լավ, բայց ատ ի՞նչպես, ան մեծ, դուք
պզտիկ, քով քովի կպատկեք, մեկ ալ գիշերը դուրս երթալուն ոտներդ կկոխես, կամ
անգգույշ շարժումով մը արմունկը աչքերուդ կգարնես . դե ելիր սպացուցե, որ
դիտմամբ ըրավ . . . Ազատեցեք մեզի, ի սեր Աստծու, վերջ տվեք . . .

-Ի՞նչպես կուգեք, որ ընենք: Մեր աշխարհ գալը թյուրիմացություն ըլլա ըսես . . .

-Եկեք ձուլվեցեք եվրոպական ազգի մը հետ, լմնա երթա:

-Ինչպես . . . ալ հայ ազգ չըլլա՞:

-Չըլլա:

-Հետո . . . այլևս արևը պիտի ծագե՞ երկրագնդիս վրա:

-Անտարակույս:

-Երկիրը իր առացքին շուրջը դառնա՞ պիտի:

-Այո:

-Այո, դառնա պիտի, բայց ով գիտե քանի ժամեն . քսանվեց, քսանյոթ . . .

-Կհավատացնեն ձեզ, որ դարձյալ 24 ժամվա մեջ: Ա՛յ հիմա կհեռագրեն ու աստղաբաշխներեն կհմանան . թող գիտությունը խոսե:

Ու ելավ հեռագիր մը խփեց Իտալիո Ֆիջինո աստղադիտարանին տիեզերագետ Ջեկսոնին այսպես . “Կխնդրեն ամենակարճ ժամանակի մեջ հայտնեք . եթե հայ ազգը երկրիս երեսեն վերանա՝ հաջորդ առտու արևը պիտի ծագե՞, երկիրը պիտի դառնա իր առանցքին շուրջը և քա՞նի ժամվա մեջ”:

Պատասխան:

“Հեռագիրնիդ առնելուն պես դիտարանը ելա, ամենամանրագնին դիտողության ենթարկեցի տիեզերքը:

Եթե հայ ազգը անհետի, արևը պիտի ըստ սովորականին ծագե, իսկ գալով երկրին, հավանականություններ կան, որ իր առանցքին շուրջ պտտելու գործը 23 ժամեն վերջացնե, հայ ազգին նման ծանր բեռ մը իր ուսերեն վերանալուն պատճառով: Խորին հարգանք՝ Ջեկսոն”:

-Տեսա՞ք, - ըսավ դիվանագիտությունը, բարձրաձայն կարդալով հեռագիր-պատասխանը:

-Աղեկ, բայց չէ՞ որ ազգերը քաղաքակրթության պասակին մեջ ուրույն ծաղկեփունջ կներկայացնեն . ա՞տ ինչ ընենք:

-Չանըմ հոգ չէ, մենք քիչ մը ավելի կաշխատենք ու ձեր պակաս թողուցածը քաղաքակրթության մեջ կիրացունենք: Ատ մեր պարտքը: Այլ ըսելիք ունի՞ք:

-Ունինք, - ըսավ Պողոսը, դիվանագիտության ականջին մոտենալով, - քանի որ վճռեր եք անպատճառ ազգ մը ջնջել երկրիս երեսեն, եկեք սա Գերմանիան ջնջեք, մանավանդ որ հայկական շարդերուն ալ պատճառն է եղեր . 60 տարու են, քանի մը տարի կուզեմ նախագահ ըլլամ . . . Օր մը եթէ Եգիպտոս իջնաս՝ աղեկությանդ տակեն կելնեն: Բայց պայման կդնեն . եթէ Ահարոնյանը պիտի ըլլա նախագահը՝ համաձայն են, ազգը թող վերանա:

-Թողեք այդ մանր հարցեր, աստվածնիդ սիրեք . . . հա, ուրեմն այսպես . ձուլվեք եվրոպական որևէ ազգի մը հետ, ձեր որդիք կծնեն որպես կիրթ ազգի մը գավակներ . գիտության, գեղարվեստի մոտիկ: Ձեր միակ փիլիսոփան Ֆրանգյանն է, իսկ գերմանացիք, որոնց մասին քիչ առաջ կըսեիք ջնջեք, երկու որդիներեն մեկը փիլիսոփա կծնեն: Շատ հեռու չերթանք, ահա սա դուն, սա ալ ես, դուն հայ՝ ես եվրոպացի . ես քեզմէ ավելի գեր, ավելի ճերմակ, ավելի գիտուն, զգեստներս քոնեն ավելի մաքուր ու թանկ . կխոսեմ անգլերեն, մեր լեզուն ավելի ճոխ, սեղանիս վրա Շեքսպիրի, Բայրոնի, Դիկենսի բնագրեր, կրոնով բողոքական: Վնա՞ս են ըրեր, որ լուսավորչական չեն ու Փափագյանի “Աբաղայի դաշտում” և Ահարոնյանի “Պուտ մը կաթ” չեն կարդացեր . . .

-Ահարոնյանը ես եմ . . . - խոսքը գիլիոտինի արագությանբ անոր խոսքին վրա իջեցուց Ավետիսը:

-Դո՞ւք եք, ներողություն . . . Նոյի տապանը Մասիսի վրա իջավ՝ այդ պատճառով հայ եք ծներ, եթէ Ալայան սարերուն վրա իջներ՝ զվիցերիացի կըլլայիք, է գե՞շ կըլլար: Ձեր կովերը 10 ֆունտ կաթ կուտան, անոնցը՝ քառասուն: չե՞, ըսեք նային, չե՞ք ուզենա անգլիացի ծնած ըլլալ: Անկեղծ եղեք:

-Ի՞նչ ըսեմ, միսքր, մարդս հայ ծնած ըլլալու է, որ գիտնա թե հայը ինչ ըսել է: Լեզվով չի պատմվիր, - ականա առարկեց Ահարոնյանը, որը սարսափով սկսեր էր զգալ, որ եվրոպացիին ըսածները ճիշտ են, և որ ինքը հոգով կուզենար փոխանակ Ահարոնյանի՝ Լլոյդ Չորջ ըլլալ:

-Օն, շտապեցեք, արևը մեզի կսպասե՛ որ մտնե: Եկեք ու ստորագրեցեք վճիռը . մի մտածեք: Ենթադրենք թե, այս հայ ազգը վսեմ, խոշոր, անըսգյուտ հատկություններով օժտված ազգ մըն է, բայց անզգուշությամբ երեկո մը պաղ քարի մը վրա նստելով սանճի է եղեր ու վախճանվեր: Փյունիկեցիք, որ ձեզմե պակաս ազգ չէին՝ մեռան:

-Պայմանով, որ ինձի ամենահյուսիսային հանրապետության նախագահությունը տաք . . . ամառները, - ըսավ Պողոս փաշան գրիչը՝ թաթախելով:

-Ան ատեն ինձի այ հարավային բևեռի քով տեղ մը տվեք, - հարեց Ահարոնյանը:

-Տեսա՞ք, -գոչեց դիվանագիտությունը ուրախ: Ազգին վերացումով դուք այն հարմարությունն ունեցաք, որ այ կրնաք իրար երեսը չտեսնել . հակառակ բևեռները երթալով. մինչ առջի դրությամբ պզտիկ ազգի մը մեջ քիթ-քիթ պիտի նստեիք ու ազգի սիրուն՝ իրար դատեիք:

Պայմանն ստորագրվեցավ: Երկիրը ազատ շունչ քաշեց: Դիվանագիտությունը կերթար ընթրելու, ներկայացման հասնելու համար . . .

-Իսկ մե՞նք . . . -ետևեն վազելով պոռացին ազգային պատվիրակության մնացյալ անդամները, մեզի այ փոխանցեք ուրիշ ազգի մը վրա, անոր դատը պաշտպանենք . . .

Դիվանագիտությունը չեմ գիտեր ինչ պատասխանեց ու դուռը գոցեց:

Այս երագին մեջն էի, երբ կատուն պատուհանեն թռավ փորիս վրա ու արթնցա:

Արթնցա տեսնեմ ի՞նչ . ամեն բան առաջինի պես՝ հայերը հայ ըլլալուն համար կկոտորվին . հայկական պատվիրակությունը ծնկաչոք կխնդրե՛ դիվանագիտությունը կխոստանա . . .

Գետինը մտնես դուն կատու, ինչո՞ւ արթնացուցիր զիս . . .

1922թ .